

budapesti és hanoi lakóhelyek tereinek összehasonlítása

az építészet oktatás szerepe a lakóterek kialakításában

ABSZTRAKT

Edward T. Hall szerint katasztrófához vezethet ha az építészek, a várostervezők, az építetők nem veszik figyelembe, hogy az ember párbeszédben áll a környezetével. Születésunktől kezdve mélyen belénk rögződött 'világkép' alakítja az egyéniségünket, befolyásolja a viselkedésünket és egy egész életen át kíséri bennünket. A kultúra szó jelentésének egyik értelmezése az ember tapasztalatainak és hagyományainak összefoglalója. Az eltérő kultúrák különböző értékeket, normákat tartalmaznak. A tudat alatt bujkáló tényezők befolyásolják a világhoz való viszonyunkat, így a térérzékelésünket is.

Kutatásommal fel szeretném hívni az építészek figyelmét, hogy az emberek térérzékelése, a terek használata nagyban függ a emberek kulturális háttérétől. De ezekkel nem mindig vagyunk tudatában. Mélyebbre kell ásunk a felszín mögé, hogy megértsünk az emberek térhasználatának valódi igényeit. A lakóépületek terei és annak kialakítása, használata kulturális aspektusból az egyik legkifejezőbb épített környezet. Az egymástól távoli kulturális környezetben épített lakóterek vizsgálatával igyekszem alátámasztani az állításomat.

BEVEZETŐ

Az **ember** kölcsönhatásban áll a **környezetével**, akár természetes akár épített környezetről beszélünk. Folyamatosan magunk alakítjuk és hatással vagyunk a környezetünkre, és a környezet is visszahat ránk, befolyásol bennünket. E kölcsönhatás egy része tudatosul egy része nem tudatosul bennünk. Amos Rapoport három féle kapcsolatot fogalmaz meg: az ember-ember, az ember-környezet, a környezet-környezet. Ezzel azért nagyon nehéz foglalkozni mert szerinte láthatatlanok a kapcsolatok.

Az életünk nagy részét épített környezetben éljük le. A városban az utcákon közlekedünk, a boltokba járunk vásárolni, a moziba, színházba megyünk szórakozni, kávézóba találkozni a barátokkal, a parkba sétálni, kikapcsolodni (mely szintén egy tervezett környezet). A napunk nagy részét a munkahelyünkön, az iskolában töltjük. Ezek a helyeken kénytelenek vagyunk alkalmazkodni az adott helyi viselkedési, erkölcsi normákhoz. Gary Moore szerint a "viselkedési tényezők mélyebben találhatóak, a felhasználó pszichológiájában, hogy hogyan érzékeli az épület formáját, milyen a szociális interakció igényei, milyen eltérések vannak a szubkulturális különbségek életmódjában, és az épületek jelentésének és a szimbolikájának értelmezésében."

A **lakóhelyünk**, a otthonunk bizonyos értelemben kivételt képez. A lakóhelyünk ma már nemcsak védelmet, biztosságot nyújt számunkra, nemcsak az alap szükségleteinket képes kielégíteni, mint az étkezés, alvás, tisztálkodást. Az otthonunkban önmagunk lehetünk, visszavonulhatunk egy fárasztó munkanap után. Mi sem bizonyítja jobban mint a 'mindenhol jó, de a legjobb otthon', 'otthon édes otthon' mindennapi sóhajtásaink. Az összes épített környezet közül a saját lakóhelyünk, saját lakásunk, a saját szobánk felett van a legnagyobb kontrollunk, ezt tudjuk a legjobban befolyásolni, alakítani. Ez azt is jelenti, hogy az otthonunk képes a legjobban kifejezni személyiségünket, a belső énünket.

A lakóhely tervezésekor a következő kérdéseket kell feltenni: ki, mit, hol, mikor, miért tesz. Ehhez pedig három lényeges dolgot kell átgondolnunk: mi a tevékenység, a tevékenység sorozata mely tevékenységi rendszerré válik, és mi a tevékenységeknek a jelentése és értelme. (Rapoport,

1992, using culture...). Ebben rejtőzhet a kultúra különbségekből fakadó viselkedés eltérések. Nem az a kérdés a fontos, hogy 'hogyan' hanem, hogy 'mit' tesznek az emberek.

Kérdés, hogy az **építészek** mennyire veszik figyelembe az emberek életmódját, életstílusát, viselkedését, kultúráját a lakóhelyek tervezése során. A lakóhely az összes lakástípust értendő: családi ház, sorházak, társasházak, lakótelepi lakások. A lakóhelyek típusainak specifikus el- emzésére később térek ki bővebben. Az ember, az ember viselkedés és a környezet kapcsolatának kérdésével már többen foglalkoztak. Az építészeket sok minden befolyásolja, de valójában mennyi figyelmet fordítunk a használok szükségleteire, a viselkedésünkre, a szociális és kulturális tényezőkre?" kérdezi Gary Moore (1979). "**Hardie** (1989) szerint baj, hogy a lakáskérdést szinte minden országban általában túlzottan technikai szempontból nézik, kevés figyelmet fordítanak a lakók szociális, vallási stb. értékeire, preferenciáira, viselkedésére. Ha mindezt tükrözné a lakás, a lakói akkor éreznék igazán „otthonnak”". Továbbá kérdés számomra, hogy ez a téma mennyire van jelen az építész egyetemek **oktatásában**. Mennyi hangsúlyt fektetnek abban, hogy a hallgatókat már az egyetem tanulmányaik ideje alatt felkészítsék, rászoktatják a hallgatókat arra, hogy a tervezés részévé válljon, a tervezés folyamatában fontos helyet kapjon az ember és környezet viszonyának kérdésére, hogy fontos tanulmányozni és megismerni az épület használok viselkedését, igényeit, hogy mit és miért csinálják...stb.

Az ember és környezet kapcsolatának tanulmányozásával az 50-60-s években kezdtek el foglalkozni pszichológusok, filozófusok és építészek. Amos Rapoport az Environmental and Behavior Studies (EBS) alapítója a 'Using "culture" in housing design' cikkében arról számolt be sok nehézségekbe ütközött amikor az egyetemen e témában el kezdett oktatni és kutatni. Nem állt rendelkezésükre megfelelő mennyiségű szakirodalom, hiányoztak a tapasztalatok, megfigyelések, alig voltak leírások, jegyzetek, tanulmányok. A téma feldolgozása nehézkes és lassú folyamat volt. Kezdetekben nem volt egyetértés, hiányzott a tárgy teóriája, elmélete, így a alapoktól kellett indulni. 1979-ben Moore arról számolt be, hogy már akkor a legtöbb egyetemen legalább egy vagy két kurzust indítottak 'architecture and human behavior' témában. A tantárgy célja, hogy kifejleszék, ösztönözék a hallgatókban, hogy a tervezés során foglalkozzanak az emberek szükségleteivel, a viselkedésinek módjaival. A BME építész kar elvégzése után 2 évig a HAU építész karán oktattam konzulensként, így belülről megismerhetem mind két egyetem képzését. Ez idő alatt szerzett tapasztalataim alapján hiányérzetem támadt mind két egyetem oktatásának ennek szegletében.

A következőkben a lakókörnyezet különböző terek használati módjait mutatom be. Párhuzamba állítva a magyar-vietnami, a budapesti-hanoi megfigyeléseket. Időnként ki fogok térni arra, hogy a felmerülő problémákra hogyan reagálnak az építészek, illetve, hogy az egyetemi oktatásban mennyi figyelmet fordítanak erre a kérdésre, vagy éppenséggel nem.

1. LAKÓKÖRNYEZET KÖZÖS HASZNÁLATÚ TEREK, KÖZÖSSÉGI TEREK HASZNÁLATA

A lakóhelyünkhöz szorosan kapcsolódik az épületek között található közterek, udvarok, járdák, utcák. A terek mennyisége, minősége szerves részét képezi a lakókörnyezetünknek és erősen befolyásolja a lakóhelyünk minőségét. Egy jól megtervezett, átgondolt közterület hozzájárulhat a lakók szoros közösségi élet kialakulásához, de rombolhatja is. Természetesen az építészeti terek önmagunkban nem vonható felelősségre közösségi aktivitásokért, a használok mentalitásán és hozzáállásán múlik a nagyja. Azonban tény, hogy a terek kialakítása, milyensége sok esetben meghatározó jelentőséggel bír a lakók közösségi életére.

Altman három emberi **territóriumot** különböztet meg. Az elsődleges territórium a saját lakásunk, a saját szobánk. A lakások előtti folyosó, a ház előtti udvar, kert, járda, utca részek képezik a másodlagos territóriumot. A harmadik a nyilvános territórium. Ide tartoznak közterületek, középületek melyeket ideiglenesen, időszakosan használjuk. Érdekes megfigyelni, hogy a fenn említett territóriumok határai meddig terjednek, és hogyan érvényesülnek az eltérő kultúrákban. Vietnámban a köztereket sokkal szabadabban használják az emberek. Az ottani felfogás szerint a közterek mindenki-é, mindenki arra használja és úgy használja ahogy neki tetszik amíg mások biztonságát nem veszélyeztetik. Hanoi belváros utcáit végig járva érdemes megfigyelni, hogy a kisboltok hogyan telepednek a járdákra, az utcákra, területet elfoglalva a közterületekből. A lakóövezetekben a sorházas beépítésű utcákon sok helyen az emberek az utcán a házuk előtt főzik meg ebédjüket nap mint nap, vannak akik itt mosák meg hajukat. De úgy tűnik ezek a tevékenységek senkit sem zavarja.

A 60-70-80-s években épület **lakótelepeken** az épületek közötti területeket – mely betartotta az épületek közötti távolság szabályait az európai szabályozás szerint - egy koron kizárólag a lakók használták udvarként. Ma ennél jóval bonyolultabbak és összetettebbek a használatuk. A Kim Lien lakótelep egy kiváló vizsgálati célpont számunkra, magán hordozza a hanoi lakótelepek átalakulásának minden jegyeit, mind a lakások mind a közterek tekintetében. A folyamat valószínűleg azzal kezdődött, hogy a földszinti lakók a lakásuk előtti udvarrészt elkerítették maguknak saját használatra.

Ez helyenként átalakult kis boltokra, van ahol az egész udvar egy kisebb piacra, vagy kereskedelmi utcává alakul átmenő forgalommal. Egy-egy részen megmaradt a lakók által használt bensőségebb pihenő, társalgó udvar jelleg, mely gyerekek kacajától zeng. A közterület mindenki-é, mindenki jogosult a használatában, és arra használják amire kedvünk tarják. Ezért nem szólnak a hangoskodó gyerekekre, vagy ha valaki kitergeti frissen mosót ruhájukat. Békésen eltűrik egymás jelenlétét. Ha valaki nyugalomra, csendre vágyik az visszavonul a saját kis zárt lakásába. Minden esetre az biztosan elmondható, hogy a köztereket a lehetőleg intenzíven használják. A lakótelepen található udvarok viszonylag kellemes teret képeznek. Ennek több oka is van. Az egyik az épületek magassága (4-5 emelet) és az egymástól való távolsága kellemes arányú és könnyen átlátható teret eredményez. A másik szerencsés oka az, hogy ezeken a területeken még vannak magason ingadozó sűrű lombosított fák, és a közös folyosókról hajladozó cserepes virágok.

A 2000-s hullámban épült **magas lakótömbök** közötti terek használata és kialakítása teljesen eltér. Az épületek magassága és az épületek közötti távolsága miatt mások, másképpen és márra használják mint a lakótelepi tereket. Leginkább a középkorúak használják sportolásra az idősek sétálásra, a gyerekek pedig kizárólag szülőkkel tartózkodhatnak az udvarokon. Megfigyelésem szerint inkább csak átmenő összekötő térként funkcionálnak, hosszabb tartózkodásra nem használják a lakók ezeket a tereket. Azonban az emeleteken található közös folyosó és lift előtti tereket használják a gyerekek 'mini játszótérként': labdázhatnak, bicikliznek. A lakók a saját lakásuk előtti részen tarták a cipőjüket mint egy előtérben, néhol kis cipős szekrényben. De nevelgetnek itt szobai növényeket, fűszernövényeket is, kvázi ezzel bővítik lakásunk határait és kijelölik a lakásunk előtti területet saját terítóriumuknak. Ez a viselkedés mód teljesen elfogadott sőt természetesnek is veszik abban a környezetben.

A budapesti lakótelepeken lényegesen kevesebben használják a lakótelepeken az épületek közötti területeket, vagy kizárólag arra használják amire ki vannak jelölve: foci pálya, játszótér, parkoló, járda, sétáló ösvények, stb. Vegyes használatú területek alig találhatóak. A lakóépületek hosszú két oldalra nyíló folyosóit a lakó csak közlekedésre használják, míg a függőleges közlekedő blokkból eljutnak a lakásba. A társas házak és a gangos házak esetében már nyomokban megfigyel-

hető a lakások előtt található közös közlekedő magán jellegű használata, hasonlóan mind a vietnami magas tömbös lakóépületek esetében.

A fenti megfigyelések egyértelműen rámutatnak arra, hogy a lakóépületek között és épületen belül található a köztérről alkotott használati elképzelések eltérőek Vietnamban és Magyarországon. Az is derül, hogy a terek használatba vétele a tér kialakításától is függ, nemcsak a szokásokban vagy kulturális kérdésekben keresendő.

A társas, többlakásos lakótömbök közös használatú terek kialakításának problematikájával a BME építész hallgatóinak egy nagyon kis része találkozik. Csak azok a hallgatók akik a Tanszéki Tervezés 3 (TT3) tantárgyat felveszik, melynek feladata egy társaslakóház vagy lakópark a tervezés feladat. */erről Varga Tamással beszélni/* A hanoi egyetemen a családi ház tervezési gyakorlat (K2) után az 5. félévben van a Társaslakóépület tervezés gyakorlata(K5). Ennek keretében a hallgatóknak meg kell oldaniuk a közösségi terek, a közlekedési rendszerek kérdéseit. De a minimális és szükséges előírások betartása mellett nem sok hallgatói terv foglalkozik a lakók valódi használati igényeivel, nem sokan gondolkodnak közösség használatú terek kialakítására. A tervek leginkább valamelyik épp divatban levő építészeti stílust vagy irányzatot próbálnak követni: zöld építészet, energia takarékos építészet, menő szerkezet, speciális anyag vagy elmerülnek a forma képzés világában (megjegyzem ez igaz az össze többi funkció tervezésére is).

+ /köztér használati tér Hall könyvből/

2. LAKÓÉPÜLETEK KÖZÖTTI INTERAKCIÓJA

Sokféle helyen, sokféle képen, eltérő módon élünk és lakunk. Jelen dolgozat elsősorban a hétköznapi gondolkodásban megszokott lakóhelyekkel foglalkozik. Az állandó, fix, városi környezetben található lakóhelyek vizsgálatára összpontosul. Ebben a fejezetben a lakóhelyek közötti kapcsolatáról, interakciójáról, vagy éppen annak hiányáról, esetleges felmerülő lehetséges okairól esik szó.

Hanoiban **családi házak** típusait három csoportba oszthatjuk: az 'őslakósok', a francia gyarmatosítás során épült villák, és az új építésű luxus családi házak elkülönült negyedekben. Az őslakósok azok a családok akik már régebb óta itt laknak, nagy birtokkal rendelkeznek, és igazából város külterületének gyűrűjéhez tartozott lakóhelyünk. Eredetileg mezőgazdasággal és állattenyésztéssel foglalkoztak. Idővel a város körbenötte őket. Ezzel a lakótípussal most nem foglalkozom részletesen.

A másik két kategória a szomszédsági interakció vizsgálati szempontokból meglehetősen hasonlóak. A lakók visszahúzódnak kerítés mögé mely közvetlenül a lehetőleg zártabb és magasan van megépítve. Ennek egyik oka, hogy a ide költözők az város új gazdag társadalmi rétegből valók, mindenki félti vagyonát a külső kíváncsiskodó szemektől. A magyarországi, vagy európai környezetben ennek célja a magán szféra megteremtése, az család intimebb lakókörnyezetének kialakítása. A vagyon védelem féltése mellett, hasonló szándék mutatkozik meg a vietnami családi házak tervezése során is. Az családi házak tervezése során mind a valódi életben mind az oktatásban két önmagában ellentétes szempontot próbálnak megoldani a tervezők: szép kilátást a házból, és elzártság a külvilágtól, a szomszédoktól.

A **sorházak** esetében a szomszédok közötti interakciója tűnik az egyik legintenzívebbnek. A lakóterek fizikai közelségének, sűrűségének köszönhetően a szomszédok gyakrabban keresztezik egymást. A másodlagos territórium használata is intenzívebb az előzőhöz képest, de minden lakóháznak meg van a saját maga intim szférája. A sorházak előtti területet előszeretettel

használják, főleg ha csendesebb vagy ha zsák utcára nyílik akkor a házunk meghosszabbított teraszaként, időnként a gyerekek veszik birtokba és átalakul kicsi játszótérre. A sorházak között zajló életnek megfigyelése során néha nyomokban a falusi közösségi életmód fedezhető fel, a szomszédok átjárnak egymáshoz egy-egy térra, a gyerekek akár órákig a valamelyik szomszédnál időznek. (Az aktív közösségi élet kialakuláshoz több tényező is közrejátszik egyszerre. A klíma. Főleg a meleg nyári napokon, az emberek napközben visszahúzódnak, de délután amikor enyhül a forróság kiönlönek az utcákra, a parkokba. Az 'idősek'. Vietnamban nők 55, a férfiak 60 évesen mennek nyugdíjba. A 'kisgyerekek'. Az európai tendenciákhoz képes Vietnamban (Ázsiában) család alapítás és gyerek vállalás korábban következik be. A sok kis gyerekre a nyugdíjba vonult nagyszülők vigyáznak. Így szinte mindig vannak otthon maradók akik egykorúak, és a napjukat egymás társaságában töltik. Kollektivista társadalom. A Vietnam legerősebb mezőgazdasági ága a mai napig a rizs termelés. E fáradságos és sok türelmet igénylő feladat, a többszöri öntözés, vízcsapolás munkával jár mely erős közösségi összefogást igényel. Ez a fajta egymásra való támaszkodási életmód fedezhető fel a városi lakóságban.)

A **lakótelepeken** a lakások térbeli viszonya még közelebb van egymáshoz a lakók még is "távolságot tartanak egymástól". Az is könnyen belátható, hogy horizontálisan könnyebben alakulnak ki kontaktusok a szomszédok között mint verbálisan, amikor is szinteket kell áthidalnunk. A középmagas házak kollektív szemléletűek, ahol az egyéni terekre kevesebb hely jut, ez a kölcsönös alkalmazkodást igényel a lakók részéről. Olvasható Düll Andrea jegyzeteiből, megjegyzi továbbá, hogy a könyvében szereplő vizsgálatok, megfigyelések elsősorban a nyugati lakás kultúrájával foglalkozik.

Hogy is néz ki ez az állítás a Hanoire nézve. A hanoi 4-5 emeletes lakóépületekben élők viszonylag jól ismerik egymást, független attól, hogy egy szinten vagy más-más szinten laknak. Ez abból adódhat, hogy a 4-5 emeletes lakóépületek mind térileg mind a lakók számából köszönhetően könnyebb az átláthatóság az egész épületen át. A 60-70-s években épült lakótelepi épületek többsége egyoldalú nyitott folyosós - melynek kialakítása a helyi klímája is megköveteli-. Sokkal szívesebben tartózkodnak az emberek ezekben a nyitott, napos folyosókon, mint egy középre nyíló hosszú, sötét folyosón, mint például a budapesti lakótelepek épületeiben. Kiváló helyett ad egy barátságos beszélgetésre, és remek a kilátással a fákkal fedett udvarra. A lakók közösségi élet kialakulásához hozzájárult, hogy a kezdetekben egy-egy lakóépületbe az állam egy munkahelyről telepítettekbe a munkatársakat. Így az ismeretség több szinten is meg volt alapozva, az emberek megbíztak egymásban. A lakosság idővel folyamatosan cserélődött, a kapcsolatok is lazultak, de az interakció továbbra is viszonylag erősen megmaradt.

Építészeti okok miatt is a **magas lakóépületekben** másképp működik a szomszédok viszonya. Itt már inkább érvényesül a horizontális és verbális kontaktus szeparálása. A lakók nagy létszáma miatt nehezebb kiismerni és megismerni az épület összes lakóját. Nehezebben alakulhat ki az egész épület összes lakóságából nagyobb közösség. Inkább csak az egy szinten lakók között tesznek szert ismeretségre a közös folyosó és lift tér használat miatt. Mint ahogy az előző részben már említettem, ezeket a tereket használják a gyerekek labdázásra, szaladgálásra. Többször szemtanúja voltam annak, hogy ha egy korú gyerekek vannak az egy emeleten lakóknak, a lakásokat nyitott ajtókon keresztül szabadon szaladgálhatnak a lakások között a gyerekek, a szülők együtt vigyáznak rájuk, attól függően épp kinek a lakásán tartózkodnak. Ebből következtethető, hogy igény van a nagyobb közös terek kialakításra szinteken. De ezekben az épületekben a közlekedő folyosó és a lépcsők tere -a hasznos, eladható alap területek maximalitása miatt- minimálisan vannak kialakítva. A tervezés során sem az építésszek sem a befektetők nem veszik figyelembe a lakók közös használatú terekkel szemben támasztott igényeit, melyek közösség építő erejűek lehetnek.

A lakóházak, lakások közötti interakciójának kérdésével, lehetőségével még kevesebbet foglalkoznak a hallgatók, de magunk az építészek is. A szomszédokra leginkább úgy gondolunk mint akitől a lehető legjobban el kell szeparálnunk, hogy ne zavarjunk egymást. Pedig fontos részét képezik a lakókörnyezetünknek. A társasházaknál olyan szerkezetet tervezünk ami meggátolja az áthallást mind a mellettünk, a felettünk és alattunk lakóltól, arra törekszünk hogy minimalizálni tudjunk az átlátást a lakásokba. Ahol ezek a feltételek nem oldhatóak meg mint a budapesti gangos házakban, vagy az oldal folyosók esetében (Hanoiban és Budapesten egyaránt) a közös közlekedői oldalra olyan funkciót szerveznek mely kevésbé fontosak. A lakóépületek közötti kapcsolat és az épületekben vagy között található közterek, udvarok fontos szerepet játszanak a lakó közösség életében. De erre egyelőre kevés figyelmet fordítanak a tervezők.

3. AZ OTTHON BELSŐ TEREINEK HASZNÁLATA

Heidegger szerint az építés tulajdonképpen lakozás, a lakozás pedig azt jelenti, hogy a földön élünk. Az élő helyünk a lakóhelyünk mely akkor válhat az otthonunkká ha az ránk van szabva, az igényeiket képes kielégíteni és tükrözi személyiségünket. "Ma a technika mindent felül ír, mely által az otthonunk a legkevésbé biztonságos menedék helyé vált az ember számára" vallja Shadab Shidfar. Hogy épül fel a lakóhelyünk, milyen a belső szerkezete, hogyan használjunk és értelmezzünk azt?

Sebba és Churchman (1983) egyik tanulmányukban az otthont három **mini territóriumra** osztja fel: publikus, személyes és publikus de főleg a mama territórium. A publikus térben a közös használatú terek tartoznak: a nappali, étkező, előtér, fürdőszoba. A személyes térbe a hálószoba, dolgozó szoba tartozik. Az euró-amerikai kultúrában ebbe a helységbe a család többi tagjának szinte tilos a belépés. A szülők is csak kopogás után, engedéllyel léphetnek be a gyermekük szobájába a saját házukban. Ezzel ellentétben a kelet-ázsiai kultúrában, így Vietnamban is szinte teljesen szabad az átjárás a hálószobák között. A harmadik és egyben az egyik legérdekesebb a konyha, mely elvileg közös használatú terek közé sorolandó, de leginkább az anyákhoz kötik, az anya birodalmának titulálják. Honnan is gyökerezhet a köz(ös) használatú és személyes terek használatának a kultúrák közötti különbségek?

Altman Gauvain (1981) használati tulajdonságunk szerint osztályozza az otthonokat: állandó-időleges, fix-mozgatható, homogén-heterogén szerkezetű, kommunális lakáson belül és interakciós lehetőség a szomszédokkal. Ez alapján az USA otthonokat az állandó, specializált, differenciált és nem kommunális lakóhelyeknek sorolta. Hogyan kategorizálható eszerint a magyar és vietnami lakóhelyek? A 'Magyar lelkiállapot az ezredforduló után' tanulmány szerint magyar társadalom egyre jobban közelít az individualista társadalom felé. Más megállapítás szerint a magyar társadalom valahol az individualista és kollektivista között található. Ha ez így van akkor a Magyarországon megfigyelhető jelenségek eltérést mutathatnak azokkal a lakóhelyi vizsgálatok eredményeivel melyek kifejezetten a nyugat kultúrára végeztek. Vietnamban egyre erősebben jelen van a nyugat lakáskultúrára jellemző hatások mely szinte egy az egybe beemelik az újépítésű lakótömbök, társas házak megépítésébe. Az Altman féle besorolás szerint nyugodtan mondhatjuk, hogy a magyar és vietnami lakóhelyek állandóak és fixek. A magyar városi lakásokra továbbá az USA-höz hasonlóan többnyire specializáltak és differenciáltak, a lakások zártak és befele fordulnak vagy is nem igen kommunálisak.

Hanoiban a lakóhelyek belső szerkezete, felosztása igen vegyesek. Az újépítésű lakótömbös lakások alaprajzainak kialakítását tanulmányozva áthatjuk, hogy erősen a nyugat lakáskultúrára jellemző kialakítási tendenciákat követi. A helységek funkcionálisan szeparáltak, a lakások pedig kompakt elkülönült egységet alkotnak. A szovjet lakóépületek esetében ennél kicsit lazább sz-

erkesztésűek. A hálóegységek jobban el vannak különültek a közös használatú terektől. A összes többi funkció -kivéve a fürdőszoba és a mellékhelység- egy térben találhatóak. Akár a magán jellegű akár állami engedéllyel és támogatással átalakításon átesett lakótelepek, lakások belseje fokozatosan változott és ezek is a differenciált lakások felé hajlanak. A többszintes sorházakban a horizontális felosztás megoldja a funkcionális felosztást.

Ezen kívül nagyon érdekesek a városban található az 'egyterű' lakóhelyek. Ezekben a fürdőszoba kivételével az élet minden mozzanata egyetlen egy helységben történik. Az alvás, a főzés, vendég fogadás, tanulás, pihenés, és sok esetben - főleg ha a lakás az utcára nyílik - ebben a térben folyik a kereskedelem is mely a család megélhetését képezi. Ez természetesen részben a hely hiányból adódik. Az embereknek lassan két harmada kényszerül városba költözni a munka és tanulási lehetőségek miatt. A városok egyre zsúfoltabbak. A hanoi telek árak egy átlagos fizetéssel megfizethetetlenek. Edward Hall *A rejtett dimenzió* című könyvében több megfigyelést és kísérletet is olvashatunk, mely a zsúfoltság ártalmasságáról számol be az állat világában: különböző betegségek alakultak ki, a belső szervi elváltozásokkal, a viselkedésben megjelenik az agresszió, stressz, sőt egyes fajoknál az egyedre eső a terület sűrűsége ha elérte a kritikus pontot akkor megindult a 'természetes elhalálózás' addig amíg vissza nem áll az egyensúly. Kérdés, hogy az ember meddig képes eltérni a zsúfoltságot és mit okoz hosszú távon.

A lakóhelyek használatának és kialakításának eltérése más társadalmi, kulturális különbségekben is rejtőzik. A pszichológia a '**család**' és az '**egyén**' kapcsolatát alapvetően két modellel szemlélteti: a 'kölsönösen függő' és a 'független' modell. A 'kölsönösen függő' modell leginkább a kelet-ázsiai család kapcsolat viszonyára jellemező. Nemcsak érzelmileg kötődnek egymáshoz szorosan a családtagok, hanem gazdaságilag és fizikailag is erősen függenek egymástól. Ma is jellemző, hogy az újszülöttek, a kisgyerekek a szülőkkel együtt alszanak. Ezáltal az alvás közben a babák érezhetik a szülei test melegét, közelségét, érintését, légzését, illatát, és a szülők minden megmozdulását és természetesen fordítva. Ez esetben olyan tulajdonságok fejlődnek ki a gyerekekben mint az együtt élés, az alkalmazkodás, a másokkal való osztozkodás, mely a térhasználatra is érvényes lesz felnőtt korunkra. A Hanoi családokra általánosan jellemző, hogy nincsenek egyéni, saját terek a lakóknak, a lakás minden terét, beleértve a háló tereket is a családtagok közösen használják.

Az euró-amerikai társadalom felépítésre inkább a 'független' modell jellemző, melyet az individualista társadalomként emlegetjük. Ez esetben az emberek lazábban kötődnek a családjaihoz, és kevésbé függenek tőlünk. Ez a gyerek nevelési módokon is látható. Az euró-amerikai országokban - így a Magyarországon - nevelkedő gyerekek általában saját kiságyunkban vagy külön szobában alszanak, saját 'tér'-rel rendelkeznek, ami kizárólag csak az övé. Így már nagyon korán kialakul bennünk az én territórium - saját lakószoba, saját iroda - mely szent és érinthetetlen. Ezek a tényezők részben befolyásolhatják az emberek térérzékelését, térhasználatát, hogy egy helységet mennyire érezzük szűknek, tágasnak, megfelelőnek. Sőt azt is befolyásolhatja, hogy egy közös használatú térben meddig jelöli ki a saját ideiglenesen használt területet és hogyan teszi azt, meddig 'engedi' közeledni másokat, és mennyi ideig hajlandó megtérni idegenek jelenlétét a saját személyes terében. (Charles J. Holahan: A személyes tér)

Az európai-amerikai kultúrában jellemző a fiatalokra, hogy mi után megerősödtek 'kirepülnek a családi fészekből'. Egy vagy két személyes kis lakásokba költöznek, majd a család alapítás után keresnek magunknak megfelelő méretű saját lakóteret. Budapest belvárosban is megfigyelhető, hogy a kisebb méretű garzonokra igen nagy a kereslet a fiatalok körében. Ezzel szemben a kelet-ázsiai országokban, így Vietnamban is nagyon erős a családi kötelékek, általában több generáció lakik egy fedél alatt. Ahogy a családtagok bővülnek egyre nagyobb lakóhelyre van szükségük. Két lehetőségük van: nagyobb lakásba költöznek, vagy bővítik a meglévő lakóteret. Ennek egyik

látványos eredménye a hanoi szovjet lakótelepek épületeinek bővítése. A lakásokat a homlokzatok irányába toldják meg. Ez a megoldás annyira népszerű, hogy sok helyen a lakóépületek az eredeti homlokzata már nem is látható. A sorházak esetében egyszerűen még egy emeletet húznak fel a meglévőre.

A Hanoi építészeti egyetemen a családi házak, sorházak tervezési gyakorlatokon a tervezés során az egyik nagyon fontos szempont mely az oktatók megkövetelik hallgatóiktól a házak bővíthetőségének átgondolása, fenntartása. A társasházak tervezésében ösztönzik a lakások flexibilis átalakíthatóságát mind a lakások között, mind a lakáson belül. Természetesen ez egy nagyon bonyolult és összetett feladat a hallgatók számára. Hiszen csak öt hét áll rendelkezésünkre, első lépésként meg kell érteniük egy társas lakótömb tervezésének lényegét: a horizontális és vertikális közlekedés szervezése, a külső és belső terek, a közterület és magánterületek kialakításának és kapcsolatának kialakítása, a lakóegységek elrendezésének alapelvei. Mind ennek átgondolása után kevés idő és energia marad más igények figyelembevételére és megoldás keresésére.

A problémára az új lakótömbök tervezésének folyamatában - a főváros közigazgatás és építésügyi szervezetek támogatásával - az építészek, és a befektetők is több lehetséges megoldással próbáltak előállni. Több tervben látható az olyan egységek kialakítása ahol egymás mellett található lakások összenyithatóak, és több generációzhatóak. Például egy 3 szobás lakás mellett 1 vagy 2 szobás lakásokat terveztek, ezeket a megrendelő igénye szerint összekapcsolhatóak az épület megépítése után is. Így a család mellett közvetlenül lakhatnak az idős szülők, a nagyszülők, hogy gondoskodni tudjanak rólunk. Ezzel a megoldással biztosítani tudják mindenkinek a saját lakóterét, magánszféráját de a közös több generációs együttélést igényt is kielégítik.

ÖSSZEFOGLALÁS

A lakókörnyezet megfelelő kialakításához elengedhetetlen, hogy megismerjünk az emberek viselkedését, életmódjukat, szükségleteiket, hogy hogyan használják a tereket és mire. Sokféle cél-szerűség létezik. A lakóhelyeinknek választása nemcsak a gazdasági tényezők befolyásolják. A szociokulturális háttérünk, a családi és társadalmi kötelekeink, kötelezettségeink mind meghatározzák döntéseinket. Meg kell ismernünk és értenünk a szükségleteinket (needs) és kívánságainkat (wants), melyek lakóhelyünkkel szemben támasztunk, ennek megismerése sokszor megmagyarázhatja az elsőre irracionális, értetlen dolgokat is.

Sokféle módon él és lakik az ember a földön. Ami az egyik kultúrában fontos, ésszerű, normális az a másikban 'butaságnak' tűnhet. Mélyen rejtett, gyerekkorunktól belénk rögződött 'világkép' alakítja egyéniségünket és kísér bennünket egy egész életen át. A dolgozatban elsősorban a városi környezetben - Hanoi-ban és Budapesten - található legelterjedtebb lakóformákkal, annak különböző helyzeteivel foglalkoztam. E rövid összehasonlításból is kirajzolódik a lakókörnyezet használatának különbsége a két eltérő társadalmú, kultúrájú város lakóhelyek használata között.

A két város különböző lakókörnyezet használatának párhuzamba állításával az volt a célom, hogy megmutassam kultúrából, társadalomból fakadó különbségek hogyan mutatkoznak a terek használatában. Emellett kitértem az BME-HAU építész karon láthatóan még keveset foglalkoznak a hallgatók és oktatók az emberek viselkedésével, az emberek térhasználati igényeivel a lakókörnyezetekben.

IRODALOMJEGYZÉK

- Adam Sharr: Heidegger for Architecture, Routledge, 2007
- Amos Rapoport: *House, Form & Culture*. Foundations of Cultural Geography Series. 1969
- Amos Rapoport: On 'The Invisible in Architecture': An environment-Behavior Studies Perspective
- Amos Rapoport: Using "culture" in housing design, 1998
- Düll Andrea, Kovács Zoltán: *Környezetpszichológiai szöveggyűjtemény*, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998, 6. fejezet, A személyes tér. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen. 141-169 oldal. Charles J. Holahan, Environmental Psychology. Random House, New York, 9. fejezet, 273-308 oldal könyvből fordította Mészáros Aranka és Düll Andrea.
- Düll Andrea: *Helyek, tárgyak, viselkedés, Környezetpszichológiai tanulmányok*. 9. fejezet, Az otthon környezetpszichológiája. p.88-119. L'Harmattan Kiadó, 2010
- Edward T. Hall: *Rejtett dimenziók*. Gondolat, 1966.
- Kopp Mária, Skrabski Árpád: *Magyar lelkiállapot az ezredforduló után*, 2008
- Martin Heidegger: Építés, lak(oz)ás, gondolkodás. In: Schneller István: *Az építészeti tér minőségi dimenziói*, Terc, 2005
- Gary T. Moore: Architecture and Human Behavior, The Place of Environment-Behaviour studies in Architecture,(1979)
- Gary T. Moore: Environment-Behavior Studies. from J.C. Snyder - A.J. Catanese (eds.), 1979. Introduction to Architecture. New York, Pp. 46-71.
- Nguyen Luu Lan Anh - Fülöp Mária: *Kultúra és pszichológia*, 2006, Osiris Kiadó KFT.
- Schneller István: *Az építészeti tér minőségi dimenziói*, 2005, TERC
- Shadab Shidfar: The Difference Between Dwelling And Home In Architecture, 2013
- Szentkirályi Zoltán: *Válogatott építészettörténet és elméleti tanulmányok*, 2006, TERC